

A MŰVÉSZI ÖNKIFEJEZÉS SZABADSÁGÁNAK KÉRDÉSE A MAGYAR ALKOTMÁNYJOG TÜKRÉBEN

KOVÁTS ANTÓNIA

1. Bevezetés

A művész autonóm személyiség, tevékenysége során változatos formában és változatos eszközök felhasználásával a világról alkotott nézeteit egyedi módon fejezi ki, és – döntése szerint – osztja meg a közönséggel. Milyen mértékben érvényesülhet egy képzőművész vélemény szabadsága? Erősebb-e az alkotó önkifejezéshez fűződő joga, mint más emberi méltósághoz fűződő joga? Milyen kapcsolatban áll a művészet a gyerekek jogaival? A jelen munka célja összefoglalni azt, hogy jelenleg Magyarországon milyen szabályozás vonatkozik a művészi szabadság alkotmányos tartalmára, annak milyen korlátai, illetve biztosítékai vannak. A jelenleg hatályos törvények értelmezéséhez szükséges rövid kitékintést tennünk a korábbi rendelkezésekre.

2. Alkotmány, Alaptörvény

Az alábbiakban kísérletet teszek arra, hogy röviden bemutassam a művészi önkifejezés szabadságára vonatkozó jogi szabályozást az 1949. évi Alkotmány kodifikációjától a 2011. április 25. napján hatályba lépett Alaptörvény szabályozásáig.

Az állam művészethez fűződő viszonyát első ízben az 1949. évi Alkotmány 53.§-a rögzítette, az alábbiak szerint: „a Magyar Népköztársaság hathatósan támogatja (...) a nép életét, harcait, a valóságot ábrázoló, a nép győzelmét hirdető művészetet”. Az idézett rendelkezésben voltaképpen szó sincs a művészi szabadságról, az alapjog garanciájáról még kevésbé, ami a történelmi körülmények ismeretében nem meglepő. Leginkább az állam – a művészetek meglehetősen szűk körét érintő – kötelezettségvállalása a fenti paragrafus.¹

A művészi élet alkotmányjogi megítélésében fordulatot jelent az 1972. évi I. törvénnyel elfogadott átfogó alkotmányreform², amely az emberi jogok tiszteletben tartására vonatkozó kötelezettségvállalást deklarálta (ám az Alkotmányon kívül az alapjogok korszerű szabályozására nem került sor). (Előzménynek tekinthető, hogy Magyarország már 1969-ben bejelentette csatlakozását az ENSZ-közgyűlés által elfogadott Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányához, ám annak becikkelyezése csak az 1976. évi 9. törvényerejű rendelettel³ történt meg.) Az 1972. évi alkotmánymódosítást követően az Alkotmány 60.§⁴ értelmében: „a Magyar Népköztársaság biztosítja a tudományos és művészeti alkotó tevékenység szabadságát”, azonban a korábbi 18.§-ban⁵ a törvényhozó az állam támogató tevékenységét a „haladást szolgáló művészetre korlátozza”⁶.

¹LÁNCOS Petra Lea: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja, Századvég, 2009. 2608.

²TAKÁCS István: Az alkotmány és az alkotmányosság fogalma. In: Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan, Budapest, Osiris, 2000. 35.

³Emberi jogi dokumentumok. <http://www.fundamentum.hu/emberi-jogi-dokumentumok>.

⁴Az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről 1972. évi I. törvény. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8487>.

⁵Az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről 1972. évi I. törvény. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8487>.

⁶Az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről 1972. évi I. törvény. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8487>.

Az alkotmány rendszerváltáskor történt módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény, mely a korábbi Alkotmány szerkezetét megtartva állapítja meg annak új tartalmát, és amely 1989. október 23. napján lépett hatályba, a jogállami követelményeknek megfelelően biztosította a polgári és politikai jogokat. Az 1949. évi Alkotmány 70/G.§ (1) bekezdése értelmében: „(a) Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészi élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát.” A „tiszteletben tartja” terminológia használata alapján a jogszabálysövegből az tűnik ki, hogy az állam a kérdésben a beavatkozástól tartózkodó alapállást foglalt el⁷, úgy azonban, hogy a jogi védelem garanciáját is lefekteti. Ez a tartózkodás értendő egyrészt a minőségbeli értékelésre, másrészt az alkotó tevékenység, alkotmányellenes korlátozására, a támogatás pedig arra, hogy a művészi alkotásokon keresztül kifejezett művészi véleményt, annak közlését védelemben részesítse⁸. A művészeti élet szabadsága által garantált alkotmányos védelem a rendelkezés értelmében akár a pornográf, vallási vagy politikai témákra is vonatkozik. A szabályozásból nem következett sem a művészek, sem pedig az egyéb esetleges jogosultak támogatás iránti igénye, az állam e vonatkozásban fennálló mérlegelési joga igen széleskörű volt, a mindenkori költségvetési megfontolásokhoz, illetve művelődéspolitikai irányzatokhoz alkalmazkodhatott. Bár az ideológia már politika nem, a politikai nyomást gyakorolhatott tehát a művészi életre, részletesebb jogalkotásra egyébként – az Alkotmánybíróság későbbiekben tárgyalandó jogfejlesztési tevékenységén kívül – nem került sor.

A jelenleg hatályos szabályozás a fent tárgyalt, 1989. évi szabályozással összhangban van, azonban annál részletesebb. Magyarország 2011. április 25. napján kihirdetett Alaptörvénye a művészet szabadságával összefüggésben az alábbi rendelkezéseket tartalmazza: „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadságát...”⁹ valamint „Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.”¹⁰ A fenti rendelkezésekből tehát egyrészt az állam támogatási és védelmi kötelezettsége, tehát a tevőleges közreműködés rajzolódik ki. A korábbi kodifikációban megjelent tartózkodási kötelezettség az alábbi bekezdésben jelenik meg: „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”¹¹ Bár a jogszabály a tudományos élet kapcsán rendelkezik, abból kiindulva, hogy az Alaptörvény X. cikke a tudomány és a művészet szabadságát egyenrangú alapjogokként szabályozza, a fenti bekezdés analógiával a művészet szabadságára is értendő¹².

Tekintettel arra, hogy az Alkotmány a művészeti élet szabadságával összefüggésben – a rendszerváltást követően is - lakonikus tömörséggel fogalmazott, és a szabadságjog tartalmának bővebb kifejtésére kifejezetten erre irányuló, alsóbb szintű jogszabályban sem került sor, a téma kapcsán nagy jelentőséget kapott az 1990. január 1. napján felállt Alkotmánybíróság jogfejlesztő tevékenysége. Meg kell jegyeznünk, hogy az Alkotmánybíróság negyedszázados gyakorlata során *kevés kifejezetten a művészet szabadsága tárgyában felmerült ügyben hozott döntést*, ám az azzal kapcsolatos jogok vonatkozásában

⁷ TILK Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: KOCSIS Miklós - TILK Péter (szerk.) A művészet szabadsága, Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 29.

⁸ LÁNCOS Petra Lea: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In JAKAB András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja, Budapest, Századvég Kiadó, 2009. 2618.

⁹ Alaptörvény, X. cikk (1) bek.

¹⁰ Alaptörvény, X. cikk (3) bek.

¹¹ Alaptörvény, X. cikk (2) bek.

¹² KOCSIS Miklós – KUCSERA Tamás Gergely: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről. In: KOCSIS Miklós - TILK Péter (szerk.): A művészet szabadsága, Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 11.

született döntések irányadóak a testület álláspontját illetően¹³. Látszólag tovább bonyolítja a helyzetet az a körülmény, hogy az Alaptörvény negyedik módosítása¹⁴ értelmében *az Alkotmánybíróság korábbi döntései hatályukat veszítették*. Ám ez mégsem jelenti azt, hogy az Alkotmánybíróság ne használhatná fel az azokban használt érvrendszert: figyelemmel arra, hogy az Alkotmány és az Alaptörvény művészet szabadságával összefüggő rendelkezései szinkronban állnak egymással, így az Alkotmánybíróságnak *a korábbi szabályozás alapján hozott döntései a szabadságjog értelmezése érdekében alkalmazhatóak*. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott határozataiban foglaltak felhasználásával összefüggésben hozott 13/2013. (VI.17.) AB határozatában az alábbi megállapítást tette: „Az Alkotmánybíróság az újabb ügyekben vizsgálendő alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntés indoklásába történő beillesztése.”

3. Művészet, művész – jogi – fogalma

A következőkben kísérletet teszek arra, hozzávetőlegesen értelmezzem azokat a fogalmakat, amelyek a művészi önkifejezés szabadsága szempontjából jelentősek. Mivel a fogalmak sokszor igen tág értelmezést kapnak, bármilyen definíció azok leszűkítését jelentené, ugyanakkor annak érdekében, hogy kiderüljön, mi képezi valójában az alapjogi védelem tárgyát, szükséges azok értelmezése.

Annak meghatározása, hogy általános értelemben mit tekintünk művészetnek, meghaladná a jelen munka kereteit. Nehézséget okoz a pontos meghatározásban az a körülmény, hogy a művészet jellegéből adódóan sokszínű, a különböző művészeti alkotások különbözőképpen keletkeznek, a műfaj, a tartalom, illetve a megjelenési forma sem kötött¹⁵. Abban az esetben tehát, ha valaki – akár a törvényalkotó – vállalkozna a művészet definiálására, szükségképpen – akár aratatótól függetlenül - leszűkítené annak körét, mivel minden definíció esztétikai értékítéletet is tartalmazna¹⁶. Ahhoz azonban, hogy a szabadságjog védelmi körét meghatározhassuk, szükségesnek látszik az, hogy megvizsgáljuk, mi a művészet ismerve. Mindenekelőtt alkotó tevékenység, amely egy szabad elhatározásból ered (ebben az esetben munkának minősülne). Másrészt jellemző a művészi alkotásra az a megvalósulási forma, amelyben testet ölt, és amely a befogadó személy számára – akár többféleképpen-értelmezhető.¹⁷

Van tehát egy gondolati eleme („egyéni mondanivaló”), egy formai eleme („formanyelv”), valamint befogadója, és értelmezési tartománya, amely sokrétű lehet. Az *alkotmányjogi*

¹³ TILK Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: KOCSIS Miklós - TILK Péter (szerk.) A művészet szabadsága, Pécs. Kodifikátor Alapítvány, 2013. 32.

¹⁴ Alaptörvény, Záró és vegyes rendelkezések, 5.

¹⁵ LÁNCOS Petra Lea: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In JAKAB András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja, Budapest, Századvég Kiadó, 2009. 2618.

¹⁶ SÓLYOM Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek. In: Iustum Aequum Salutare. III. 2007/2. 98.

¹⁷ CSERPORÁN Zsolt: A művészet szabadsága a képzőművészetben. In: Jogtudományi Közöny, 2014. július-augusztus. 354.

védelem tárgya az egyéni mondanivaló, függetlenül annak formájától és tartalmától,¹⁸ így tehát az új, korábban megjelent formáktól eltérő műfajokra is kiterjed.

Értelemszerűen a művészi önkifejezés szabadságának jogosultja *elsősorban a 'művész'*, az a személy (mivel az alapjog csoportosan is gyakorolható, nemcsak a természetes személy), aki a védelem tárgyát képező tény, vagy véleményt sajátos formanyelvén keresztül megfogalmazza.¹⁹ Definiálására a művészethez hasonlóan nem kerül sor a jogszabályban, nincs tehát akadálya annak, hogy bármely természetes személy, aki a fenti körben alkot, a védelem hatálya alá tartozzék. A járulékos – pl. közlési - tevékenységek folytán (pl. terjesztés, kiállítás, bemutatás, sokszorosítás stb.) annak sincs akadálya, hogy a jogosultság akár *csoportokat is* megillessen, mint a kiadók, múzeumok, alkotóműhelyek esetében.

A művészeti élet szabadságához fűződő alapjog maradéktalan érvényesüléséhez szükség van az állam támogatására. Ezen célnak ő részben a *művész szerzői jogainak érvényesítését* szolgáló jogszabály létrehozásával tesz eleget. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szerzői jogi tv.) célja²⁰ a szerzői jogok hatékony érvényesülésének biztosítása a szerzők személyhez fűződő, illetve vagyoni jogainak szabályozásával, valamint a szerzők és a felhasználók érdekei közötti egyensúly megteremtése, a szellemi alkotások létrehozásának ösztönzése, végül pedig a nemzeti és egyetemes kultúra megőrzése. A Szerzői jogi tv. 1.§ (2) bekezdésében sorolja fel a védelem alá eső alkotásokat, a felsorolás azonban explicit módon nem taxatívnak tekintendő, mivel a szövegben szerepel, hogy a meg nem nevezett alkotásokra is kiterjed. A következő bekezdésben a törvényhozó rendelkezik arról, hogy a szerzői jogi védelem „nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől, vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől”.²¹ Az esztétikai színvonalnak – az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdéséből adódó „minimális színvonalról” eltekintve - jogi értelemben tekintett közömbössége a Legfelsőbb Bíróság Pf. III.21.597/1979 számú határozatában is megjelenik: „szerzői jogi védelemben részesül minden olyan mű, amelynek formáján *az alkotó szellemi tevékenységéből fakadó eredetiség jegyei* felismerhetőek, függetlenül attól, hogy az alkotás milyen esztétikai értékelést vált ki.” A mű és a szerző fogalmát a jogszabály nem határozza meg. A szerzői jog művészet- fogalma lényeges elemei *az egyéni-eredeti jelleg, a megformált gondolat, a mások számára felfogható* és általában *rögzített formában* létrejövő eredmény.²² Külön kiemelendő a – tulajdonhoz kapcsolódó viszonyrendszerből kiinduló - szerzői jogban hangsúlyozott egyéni-eredeti jelleg, mely a mű alkotója szempontjából tekintett, szubjektív újdonságot jelenti,²³ azt tehát, hogy az alkotás más műtől megkülönböztethető legyen. Ez az értelmezés a – vélemény szabadság anyajogából kinőtt - művészi önkifejezés szabadságának alapjogához viszonyítva szűkítésnek értelmezhető, hiszen az a személyiség kibontakozását helyezi a középpontba, ezért az egyéni jelleg nem kritériuma. A „mások számára felfogható jelleg”, illetve a „rögzített forma” elméletileg szemben áll mind a művészet szabadságának jellegével, mind pedig a szerzői jogi szabályozással (azzal tehát, hogy a szerzői jogi oltalmat a mű létrejötte - ipso iure –

¹⁸ SÓLYOM Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek. In: Iustum Aequum Salutare. III. 2007/2. 96.

¹⁹ LÁNCOS Petra Lea: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In JAKAB András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja, Budapest, Századvég Kiadó, 2009. 2619.

²⁰ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény preambuluma.

²¹ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. 1.§ (3) bek.

²² LONTAI Endre, FALUDI Gábor, GYETYÁNYI Péter, VÉKÁS Gusztáv: Magyar polgári jog – Szerzői és iparjogvédelem. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2012. 64.

²³ LONTAI Endre, FALUDI Gábor, GYETYÁNYI Péter, VÉKÁS Gusztáv: Magyar polgári jog – Szerzői és iparjogvédelem. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2012. 42.

keletkezteti),²⁴ ám a jogvédelem megköveteli, hogy a mű tárgyasuljon, azaz mások számára érzékelhető legyen, tudomást szerezhessenek róla (értelemszerűen ez a bizonyítást is megkönnyítheti).

4. Művészi szabadság – vélemény szabadság viszonya

A 30/1992. (V.26.) AB határozat indítványozói a korábban hatályos, 1978. évi IV. törvény 269.§-a (közösség elleni izgatás tényállása) alkotmányellenességének megállapítása iránt nyújtottak be indítványt, mivel – álláspontjuk szerint a hivatkozott jogszabály olyan magatartásokat is büntetni rendel, amelyek az Alkotmány által biztosított véleménynyilvánítási és sajtószabadság, továbbá a gondolat szabadság és a menedékhez való jog körébe tartoznak²⁵. A fenti alkotmánybírói határozat maga is utal arra, hogy valamennyi alkotmányos alapjog tekintetében fontos kérdés, hogy azokat lehet-e, és – ha igen – milyen feltételekkel megszorítani vagy korlátozni, illetve esetleges kollíziójuk esetén, mi alapján történik a prioritás meghatározása.

A *vélemény nyilvánítás* azért kiemelkedő jelentőségű, mivel a pluralista, demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartozik. Legegyszerűbb meghatározása szerint a vélemény szabadság azt jelenti, hogy meghatározott jogi feltételek megléte esetén mindenki szabadon kinyilváníthatja a véleményét²⁶. A testület döntésében megállapította: „Tágabb értelemben a vélemény nyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészi alkotás terjesztésének szabadsága is.” A kommunikációs jogok vonatkozásában Alkotmánybírói leszögezte továbbá, hogy „az egyéni vélemény nyilvánítási szabadság szubjektív joga mellett tehát az Alkotmány 61.§-éből következik a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség. A szabad vélemény nyilvánításhoz való jog objektív, intézményes oldala nemcsak a sajtószabadságra, oktatási szabadságra stb. vonatkozik, hanem az intézményrendszernek arra az oldalára is, amely a vélemény nyilvánítási szabadságot általánosságban a többi védett érték közé illeszti. Ezért a vélemény nyilvánítási szabadság alkotmányos határait úgy kell meghatározni, hogy azok a véleményt nyilvánító személy alanyi joga mellett a közvélemény kialakulásának, illetve szabad alakításának a demokrácia szempontjából nélkülözhetetlen érdekét is figyelembe vegyék.

A 14/2000 (V.12.) AB határozat az 1978. évi IV. törvény 269/B. §-a (a korábban hatályos Büntető Törvénykönyv önkényuralmi jelképe használata tényállása) alkotmányellenességének megállapítására irányuló indítvány tárgyában született, amely egyes önkényuralmi jelképek (pl. sarló-kalapács, ötágú vörös csillag) közszemlére tételének bűncselekménnyé nyilvánítását sérelmezte.²⁷

A határozat indoklásában hivatkozik arra, hogy a fenti jelképek művészi célból történő alkalmazása nem büntetendő,²⁸ azaz a vélemény nyilvánítás szabadságába értendő, annak általánosan vett korlátain kívül is van létjogosultsága. Mindezzel a testület azon – korábban is ismertetett - álláspontját hangsúlyozta, hogy a művészi önkifejezés szabadságának anyajoga a vélemény nyilvánítás szabadsága.

²⁴ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. 9.§ (1) bek.

²⁵ 30/1992. (V.26.) AB határozat 1.

²⁶ KOLTAY András: A vélemény nyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság és a közérdekű adatok nyilvánossága.

In JAKAB András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja, Budapest, Századvég Kiadó, 2009. 2230.

²⁷ 14/2000.(V.12.) AB határozat

²⁸ 1978. évi. IV. tv. 269/B.§ (2) bek.

5. A művészi szabadság tartalma

A tudományos, és ezen keresztül a művészeti élet szabadságának alapjogi értelmezése tekintetében meghatározó jelentőségű a 34/1994. (VI.24.) AB döntés, amely a szabadságjog alapvető tartalmát és garanciáit fektette le. Az indítványozó a Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt pártdokumentumai tudományos kutatásának lehetőségeit és korlátait meghatározó jogszabályok, illetve állami irányítás egyéb jogi eszközeinek alkotmányossági vizsgálatát kérte.²⁹

A testület álláspontja szerint a tudomány szabadságának alanyai a tudományos tevékenységet művelők köre, amely megállapítás – a jogi környezetből adódóan, analógiát alkalmazva, a megfelelő változtatásokkal - a művészet szabadságára is irányadó, mivel az Alaptörvény X. cikke a tudomány és a művészet szabadságát egyenrangú alapjogokként szabályozza. A tudományos élet szabadságának alapvető tartalmát és alkotmányos garanciáit fogalmazza meg. Ezek között kiemelten említi az állam semlegességét, amely értelmezésében alapvető jogállami és objektív alkotmányos értéknek tekintendő. Megfogalmazza, hogy a szabadságjog személyi hatálya elméletileg mindenkire vonatkozik, ténylegesen azonban csak a művészet művelőit. Szubjektív jogként fogalmazza meg a művészi alkotás, az egyén szabad kibontakozásában szabadságját. Az állam ezt a szabadságjogot csak kivételesen, és olyan korlátozásnak vetheti alá, amely a kommunikációs szabadságjogok korlátozásával szemben támasztott alkotmányos követelményeknek megfelel, például csak olyan rendelkezésekkel szemben szükséges engednie, „amelyek közvetlenül valamely alapjog érvényesítésére, vagy védelmére szolgálnak” .

A 34/1994. (VI.24.) AB határozat megállapította azt is, hogy a művészetek szabadsága, valamint az információszabadság között szoros kapcsolat áll fenn, hiszen ennek érvényesülése az állami tevékenység transzparens működését is elősegíti³⁰. Nagy jelentősége van annak, hogy megfogalmazást nyert, az alkotás szabadságába beleértendő a mű közlésének és a mű közlésétől történő tartózkodásnak szabadsága is.

A 24/1996. (VI.25.) AB határozat sajátossága az előzőekben tárgyalt döntésekhez képest, hogy maga az indítvány kifejezetten művészettel összefüggő jogi szabályozást érint, nevezetesen a művészi alkotások művészi szempontból történő elbírálásával kapcsolatos.³¹ A művészi élet szabadságát mint alapvető jog, a művészi *alkotómunka szabadsága*, a művész korlátozástól mentes önkifejezése, illetve a művészeti alkotások nyilvánosság előtti *bemutatásának, terjesztésének szabadságaként* definiálta,³² kiegészítve azzal, hogy minden olyan előírás, amely a művészeti alkotások megismerhetőségét korlátozza, veszélyezteti a művészeti élet szabadságát. A védelmi jogok köre tehát kétrétű: egyrészt az alkotás létrehozásával, másrészt annak bemutatásával kapcsolatos.

A művészet sajátossága, hogy a művész alkotását „rendszerint a nyilvánosságnak szánja”.³³ A jogosultnak joga van a művet nyilvánosságra hozni, bemutatni és terjeszteni, és mindezek előkészületi cselekményei (pl. reklám) is alkotmányos védelmet élveznek.³⁴

²⁹ 34/1994. (VI.24.) AB határozat I./1.

³⁰ A tudományra vonatkozó alaptörvényi szabályozás és a művészet kapcsolatára vonatkozóan lásd: KOCSIS Miklós – KUCSERA Tamás Gergely: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről. In: KOCSIS Miklós - TILK Péter (szerk.): A művészet szabadsága, Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 11.

³¹ 24/1996. (VI.25.) AB határozat I.1.

³² 24/1996. (VI.25.) AB határozat II./2.§

³³ 24/1996. (VI.25.) AB határozat 107, 110.

³⁴ TILK Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: KOCSIS Miklós - TILK Péter (szerk.) A művészet szabadsága, Pécs. Kodifikátor Alapítvány, 2013. 32.

Az állam, mint megrendelő részt vesz a művészeti élet támogatásában. A közpénzek ésszerű, felhasználásának követelménye mentén egyszerre joga és kötelessége is a beszerzésre kerülő művek kiválasztása során az azokra vonatkozó szakmai vélemény beszerzése. A testület a műalkotások művészeti értékének, felhasználásra való alkalmasságának, valamint a szerzői díj mértékére szakértői minősítést előíró jogszabályi rendelkezést a művészeti élet alkotmányellenes korlátozásának minősítette, hiszen ezzel az alkotói tevékenység közvetett irányítása történne.

A Szerzői jogi tv. IV. fejezetében rendelkezik a mű gazdasági értelemben vett szabad felhasználásáról, illetve a szerzői jog korlátainak más eseteiről is. A jogszabály úgy rendelkezik, hogy a mű szabad felhasználása a *„vonatkozó rendelkezések alapján is csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá, amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra”*³⁵. A szabad felhasználás eseteivel kapcsolatban a törvény előírja, hogy *„nyilvánosságra hozott irodalmi vagy zenei mű, film részlete, vagy kisebb terjedelmű ilyen önálló mű, továbbá képzőművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás képe, valamint fotóművészeti alkotás szemléltetés érdekében iskolai oktatási célra ... a forrás és az ott megjelölt szerző megnevezésével a cél által indokolt terjedelemben átvehető, feltéve, hogy az átvevő művet nem használják fel üzletszerűen”*. A szerzői jog további korlátait jelentik a szakkönyvtári haszonkölcsönbe adás, a mű bírósági bizonyítás céljából történő felhasználása, az Országgyűlés, illetve az országgyűlési képviselői feladatkörhöz kapcsolódó felhasználás (ha az a jövedelemszerzést még közvetve sem szolgálja).³⁶

6. A művészi tevékenység

Az 51/2007 (IX.15.) AB határozat a művészi alkotótevékenység sajátos jellegéből adódó indítványra született: 1992. október 1. napjáig működött a Magyar Köztársaság Művészeti Alapja (a továbbiakban: Alap), amelybe a tagok tagdíjat és járulékot fizettek, és ennek alapján nyugdíjra, illetve rokkantsági nyugdíjra szerezhettek jogosultságot. Az Alap megszüntetése a tagokat úgy érintette, hogy aki a megszüntetés napjáig a 40. életévét nem töltötte be, és nem rendelkezett legalább 10 év szolgálati idővel, korábbi járulékfizetésük ellenére – semmilyen jogcímen - nem részesülhetett nyugdíjban az Alap jogutódjától.

Az ügy kapcsán a testület megállapította, hogy *a művészeti alkotótevékenység sajátos jellegéből adódóan mindig is sajátos jogi kereteket kívánt, nehezen illeszthető be a munkavégzésre irányuló jogviszonyok körébe.*³⁷

7. Állami feladatok a művészi szabadság érvényesülésével összefüggésben

Az állam az Alaptörvényben fent tárgyalt *„biztosítja ... a művészeti alkotás szabadságát”* terminológiában megtestesülő elkötelezettségét a Magyar Művészeti Akadémia működtetésében manifesztálja. A korábban társadalmi szervezetként működő köztestület jelentőségét mutatja, hogy az Alaptörvény a X. cikk (3) bekezdése is nevesíti,³⁸ működésének kereteit részletesen pedig a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény (MMA tv.) szabályozza. A Magyar Művészeti Akadémia (a továbbiakban:MMA)

³⁵A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. 33.§ (2) bek.

³⁶A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. 38.-41.§-ok.

³⁷51/2007. (IX.15.) AB határozat III.1.

³⁸Az MMA történetéről. <http://www.mma.hu/az-mma-torteneterol>.

létrehozásának célja a művészettel, annak elemzésével, támogatásával, oktatásával, hazai és nemzetközi bemutatásával, közkinccsé tételével és a magyar művészek képviselétével összefüggő országos közfeladatok ellátása³⁹ volt.

A művészi önkifejezés jogi szabályozásával összefüggésben jelentős, hogy a művészi életet érintő jogszabályok, kormányzati programok vagy intézkedések előkészítése során az MMA véleményét ki kell kérni. E rendelkezés mögött vélhetően az a jogalkotói szándék húzódik meg, hogy mivel az intézmény tagjai a magyar művészeti élet kiemelkedő képviselői,⁴⁰ képviselhesék álláspontjukat az őket érintő döntésekről, még azok meghozatala előtt. A törvény ugyanakkor nem rendelkezik arról, hogy a véleményt a döntéshozó köteles volna figyelembe venni.

Az MMA művészi önkifejezés szabályozásával összefüggő főbb feladatai közé tartozik a magyar és az egyetemes kultúra értékei érvényesülésének, megóvásának, új értékes alkotások megszületésének elősegítése, a művészeti élet kérdéseivel, meghatározó szellemi folyamataival kapcsolatos javaslatainak nyilvánosság elé tárása, a magyar művészeti hagyomány gondozásához és közkinccsé tételéhez történő hozzájárulás.

Az MMA rendes tagja a magyar művészeti életben kimagasló szellemi vagy alkotói teljesítményt felmutató művész lehet, ezt követően pedig meghatározza azt is, hogy az ilyen teljesítménynek mi a kritériuma: adott művészeti ágban széles körű társadalmi ismertség, illetve elismertség.

Az MMA létrehozásával tehát a tudomány mellett immár a vele azonos szinten védett terület, a művészet, illetve a kultúra is rendelkezik szakmai és pénzügyi háttérrel rendelkező akadémiai bázissal. Hangsúlyozandó különbség azonban, hogy a művészet fogalma kapcsán a tudomány területéről megismert „igazságok” megállapítása nem értelmezhető, így a MMA nem lehet eszköze annak, hogy rajta keresztül az állam a művészi értékekbe beleszóljon.

A 18/2014 (V.30.) AB határozatban a testület a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény 7.§-a alkalmazásával összefüggésben azt állapította meg, hogy az Alaptörvény X. cikk (1) és (3) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény az, hogy a Magyar Művészeti Akadémia tagságának mindenkor összetétele, szervezeti felépítése és működése megfeleljen a művészi szabadság alkotmányos értékének.

A határozat kapcsán az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a művészeti élet szabadsága tekintetében az államot objektív intézményvédelmi köteletség terheli és az államnak lehetővé kell tennie és biztosítania kell a művészeti alkotás sokféleségét, egyetlen irányzatot vagy szemléletet sem tekinthet kizárólagosnak. Leszögezte továbbá, hogy bár az MMA közhatalmi jogkörökkel nem rendelkezik, de a kulturális támogatások szétosztásával, kulturális intézmények tulajdonlásával kapcsolatban olyan státuszt kapott és olyan döntéseket hoz, amelyek érintik a művészet szabadságát és jogosítványainak a művészeti alkotás ténylegesen érintő jellegéből adódóan az Alaptörvény értékrendjével összhangban, a művészeti alkotás szabadságát, sokszínűségét, irányzatait, áramlatait védelemben kell részesítenie. A köztestületi formában működő MMA-nak mind szervezeti felépítésében, mind pedig működése során a művészi tevékenység pluralizmusát kell tükröznie. Az Alkotmánybíróság indoklásában megfogalmazta azt is, hogy a művészi alkotás és önkifejezés szabadsága egyéni szabadságjog és az MMA feladata ezen szabadságjog kiteljesedését hivatott szolgálni, elősegítve ezzel a művészeti élet sokféleségét.

³⁹MMA tv. 1.§ (1) bek.

⁴⁰MMA tv. 4.§ (1) bek.

8. Egyéb alapjogi kapcsolódások

A művészi önkifejezés szabadságának anyajoga a szabad véleménynyilvánításhoz való jog így alaptörvényi védelemben részesül.

Az alapjog-ütközések feloldásával összefüggésben a jogalkotó megoldása az ún. szükségességi-arányossági teszt alkalmazása, amely az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében az alábbiak szerint szerepel:

„Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül *szükséges mértékben*, az elérni kívánt céllal *arányosan*, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”

Természetesen annak meghatározása, hogy a konkrét esetben mi minősül szükséges mértékű, arányos korlátozásnak, minden egyes esetben a jogalkalmazó feladata.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog a legalapvetőbb emberi jogok, az Alaptörvény a II. cikkben együtt rendelkezik védelmükről. Amint az Sólyom Lászlónak 23/1990. AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében megjelent, az emberi méltósághoz való jog ún. „anyajog”, tehát a még nem nevesített szabadságjogok forrása⁴¹, amelyből a bíróság a cselekvési szabadság és az önmeghatározás védelmére új szabadságjogokat vezethet le. Az élethez való jog a testi épséghez és az egészséghez kapcsolódik, az emberi méltóság pedig – az életet feltételezve, az emberi élet „lényegét”, így az emberi élet és a méltóság egymástól elválaszthatatlanok. E két jog tehát sérthetetlen, és védelmükről, illetve tiszteletben tartásukról a jognak kell gondoskodnia, valamennyi más joggal szemben.⁴²

Az élethez és emberi méltósághoz fűződő alapjog és a művészi önkifejezés szabadságának összeütközése megvalósulhat egyrészt közösen alkotó művészek egymásközi viszonyában, másrészt úgy, hogy a művész egy kívülálló személy fenti jogait sérti meg.

Az Alaptörvény XX. cikk (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez. A művészi alkotás szabadságával kapcsolatban előfordulhat azonban, hogy maga a művész az alkotófolyamat során egészségkárosodást szenved (pl. meghatározott kémiai anyagokat tartalmazó festék használata esetén), vagy az alkotása folytán a befogadókat fenyegeti az egészségkárosodás veszélye (pl. állatokkal végzett performansz esetén). Az alapjogi ütközések szempontjából különbözően alakul a két eset megítélése.

Az előbbi esetben, akkor tehát, ha az alkotó a legnagyobb hatás kiváltása céljából dönt úgy, hogy önmagára nézve vállalja a veszélyt, a művészi önkifejezés szabadsága – az önrendelkezési jogból eredően - korlátozhatja a saját egészséghez fűződő jogát. Ha azonban a művész alkotása folytán a befogadó/ néző egészsége kerül veszélybe, ez utóbbi erősebb védelmet élvez. A kollíziót a hatályos magyar jogban ágazati szabályok hivatottak feloldani.⁴³

Az Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdése rendelkezik róla, hogy „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.” A gyermekek védelme a társadalom alapvető kötelezettsége, amelynek a művészi önkifejezés szabadságával összefüggésben is érvényesülnie kell.

A művészi szabadság vonatkozásában a gyermek lehet alkotó (pl. színész), de általában befogadó. Abban az esetben, ha egy művészeti alkotás a gyermek testi, szellemi vagy

⁴¹23/1990. AB határozat – SÓLYOM László párhuzamos véleménye.

⁴²23/1990. AB határozat – LÁBADY Tamás és TERSZTYÁNSZKY Ödön párhuzamos véleménye.

⁴³lásd: a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. tv., valamint a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. tv. 6:137.§ – 6:152.§-ai.

erkölcsi fejlődését veszélyezteti, a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz fűződő joga erősebb, az emberi méltósághoz fűződő jogánál leirtakhoz hasonlóan. A gyermek védelmének törvényi előírásai kapcsán kiemelendő, hogy a hatályos büntető törvénykönyv rendelkezik a kiskorú veszélyeztetésének tényállásáról,⁴⁴ továbbá a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény 19.§-a szabályozza a kiskorúak számára nem, vagy a lehetséges veszélyeztetésről szóló tájékoztatással közzétehető médiatartalmakat.⁴⁵

A művészi önkifejezés és a közerkölcs kapcsolatában kiemelendő a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának a BH1992.454. számú eseti döntése, amely tartalmazza a sajtótermék nyilvános közlésének megtiltása iránti kérelem elbírálásánál irányadó szempontokat. A Legfelsőbb Bíróság e döntésében – egyebek mellett - megállapította, hogy a közerkölcs fogalmába azok a magatartási szabályok sorolhatók, amelyeket a társadalom általánosan elfogad. A sajtótermék – és ezen keresztül az abban szereplő mű - közerkölcsbe ütközését akkor lehet megállapítani, ha annak közerkölcsöt sértő jellege a közfelfogás szerint megkérdőjelezhetetlen.

A magyar Alaptörvény VII. cikkének (1) bekezdésében elismeri a lelkiismereti és vallásszabadságot. Felmerül azonban a kérdés, hogy kötelezhető-e egy alkotó arra, hogy a lelkiismeretével nem összeegyeztethető mű létrehozásába vegyen részt? Kötelezhető-e arra, hogy bármiben részt vegyen? Az eddigiekből kiindulva megvizsgálhatjuk, hogy művészi önkifejezésnek tekinthető-e – és így alapjogi védelmet érdemel-e - az az alkotás, amely a művész lelkiismeretével nem egyeztethető össze. Másrészt, amint erre számos hazai példát is láthattunk⁴⁶, előfordul, hogy a művész alkotásával olyan vallási kérdéseket feszeget, amelyek a közösségben nyugtalanságot keltenek, akár a probléma-felvetés, akár a kivitelezés kapcsán. Ebben az esetben a művészi szabadság és a vallásszabadság összeütközése kölcsönös korlátozásokkal oldható fel. A befogadó a legtöbb művészi alkotás esetében szabadon dönt úgy az alkotás befogadásáról, ezzel tehát egyfajta kockázatot vállal. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ilyen esetben a meggyőződés kifejezésének a formája, megjelenése sem közömbös.

9. Összegzés

A művészi önkifejezés szabadsága a véleménynyilvánítási szabadság egyik speciális formája. Munkámban igyekeztem történelmi kitekintést adni a művészi szabadság hazai közjogi szabályozásának alakulásáról, csak úgy, mint a központi fogalmak lényegének megragadására. A jogszabályanyagot vizsgálva kiderült az, hogy a szabadságjog magyarországi kodifikációja az elmúlt fél évszázad során sok változáson ment keresztül, amely sok esetben nem lehetett mentes ideológiai befolyástól sem.

A művészi önkifejezés szabadságának elismerését jelzi, hogy a hatályos Alaptörvény nemcsak a tudomány szabadságának deklarálásával egy sorban nevesíti, de hozzá hasonlóan önálló intézményi háttérrel is biztosít számára a Magyar Művészeti Akadémia felállításával. Kísérletet tettem a köztestület, illetve az ugyancsak kapcsolódó szerzői jogról szóló jogszabály művészi szabadsággal legszorosabban összefüggő rendelkezéseinek bemutatására.

⁴⁴A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. tv. 208.§.

⁴⁵A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény 19.§.

⁴⁶Id. például Kontrasztok vonzásában című tárlat Szegeden, ahol a keresztyének számára szent úrvacsora kifestésére került sor. - http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/kontrasztok_vonzasaban_-_verrel_festett_kepek_a_reok-ben/2306874/.

Végül pedig, a leggyakrabban felmerülő, élesnek tűnő alapjog-ütközéseket igyekeztem górcső alá venni, mivel ezek a valós élettel összefüggő problémák, és a jelenben is nagy jelentőséggel bírnak.

Felhasznált irodalom:

BEZANSON, Randall P. - Art and freedom of speech, University of Illinois Press, 2009
 GYÖRGY Péter – *Művészet és média találkozása a boncasztalon*, Kulturtrade Kiadó, 1995
 HAUSER Arnold – *A művészet szociológiája*, Gondolat Kiadó, 1982
 JAKAB András – *Az Alkotmány kommentárja*, II. rész, Századvég Kiadó, 2009
 KOCSIS Miklós-TILK Péter (szerk.) *A művészet szabadsága*, Kodifikátor Alapítvány, Pécs
 KUKORELLI István (szerk.): *Alkotmánytan*, Budapest, Osiris Kiadó 2000
 LONTAI – FALUDI – GYETYÁNFI- VÉKÁS: *Magyar polgári jog – Szerzői és iparjogvédelem*.
 Eötvös József Könyvkiadó, Bp., 2012.
 MCRUBY, Heather Katherine: *Literary Freedom, a Cultural Right to Literature*, Zero Books, 2013

ÁDÁM Antal: Kifejezési szabadság és képviselői mentelmi jog. *Magyar Jog*, 1999. 3. 143-152.

CSERPORÁN Zsolt: A művészet szabadsága a képzőművészetben – *Jogtudományi Közlöny*, 2014. július-augusztus.

EBERLE, Edward J. – Art as speech, *University of Pennsylvania Journal of Law and Social Change*, 2007-2008

KARDOS Gábor: A kultúrához való jog védelme a nemzetközi jogban, *Fundamentum*, 2002. 2. szám

KONDOROSI Ferenc: Művészet a régi jog hálójában – avagy a vélemény szabadság az ecset és a toll hegyén. *Acta Humana*, 1996. 24. 36-41. p.

SÓLYOM Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek, *Iustum Aequum Salutare*. III. 2007/2.

SZAMEL Katalin: „Gazdasági, szociális, kulturális jogok, illetve szabadságok az új Alkotmányban” Budapest, MTA ÁJI kiadványa 1995.;

<http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=8223>

<http://www.mma.hu/az-mma-torteneterol>

<http://www.fundamentum.hu/emberi-jogi-dokumentumok>

<http://www.nyest.hu/hirek/mit-mimelnek-a-memek>

<http://tortenelemportal.hu/2010/03/%E2%80%9Emit-kivan-a-magyar-nemzet-%E2%80%9D/>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8365>

